

KATONA NIKOLAS

Fejezet a queer irodalomból II.

Benjamin Alire Sáenz: *Aristotle és Dante a világmindenség titkainak nyomában*

Benjamin Alire Sáenz regénye izgalmas irodalmi kalandot kínál napjaink olvasójának. A mű egyszerre élvezhető ifjúsági regényként, amelyben két felnőttben lévő fiatal birkózik meg a felnőtté válás nehézségeivel, valamint queer alkotásként, amennyiben ez a folyamat az identitás és a szexualitás elfogadott határain keresztül vezet a regény szereplőit.

Az új-mexikói születésű szerzőről röviden szólva elmondható, hogy tipikusan egy olyan alkotó, aki sokoldalú művészi tevékenységet folytat, egyszerre író, költő, valamint 2016-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig kreatív írást is tanított El Pasóban a Texasi Egyetemen (University of Texas).¹ Emellett Ben Sáenz saját meghatározása szerint úgynevezett „fronterizo”, a határterületek embere, az LGBT mozgalomért harcoló politikai és kulturális aktivista. Művei valóban sokféleképpen kapcsolódnak az átmenetek jelenségeihez, a gyerekeknek szóló kétnyelvű képeskönyvtől kezdve a YA (young adult, magyar megfelelője: ifjúsági irodalom) kategóriába tartozó regényeken át a nemi identitáskeresés problémáját bemutató alkotásokig.²

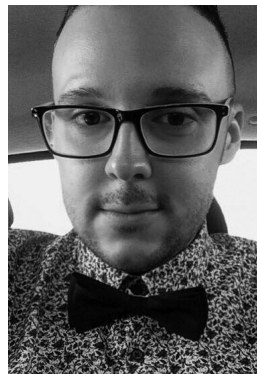
Az *Aristotle és Dante* 2014-ben jelent meg először nyomtatásban (Simon and Schuster, New York), magyarul pedig 2015-ben a Könyvmolyképző Kiadó gondozásában, Szegeden. Mindkét kiadás esetében a gyermekszekcióhoz sorolták tehát a történetet, igaz 16 éves kortól ajánlott olvasmányként. A queer tematika emiatt nagyon finom utalásokban, áttételesen jelentkezik, vagy úgy is fogalmazhatunk, hogy a főszereplőre nézve csak leplezve, a személyiségének kifejlődésével jelentkező identitásproblémák háttérben megbújva, a regény legvégéig rejtett módon van jelen.

A főszereplő, Aristotle, röviden Ari saját magának sem bevallva keresi a választ gyötrő kérdéseire: milyen ember válhat belőle mexikóiként a bebörtönzött, eltitkolt életű báty, a hallgatásba temetkező vietnámi veterán apa és a szigorú pedagógus édesanya árnyékában. Ebbe a világba érkezik az új barát, Dante, aki fokozatosan rákényszeríti Arit, hogy saját személyiségének zavaró másságával szembenézve vállalja önmagát. Sáenz regénye azért is különleges, mert képes azt a komplex folyamatot érzékeltetni, amelyben a nemiséggel kapcsolatos problémák, mondjuk úgy, a valóságban jelentkezni szoktak.

Benjamin Alire Sáenz alkotói sikerei, több mint húszéves egyetemi munkássága jól példázza azt a folyamatot is, amely a 90-es évektől végbement az amerikai és európai irodalomtudomány területén.

1 A szerző Twitter oldala: <https://twitter.com/benjaminalire>

2 A szerzőről rövid életrajz: <https://www.amazon.com/Benjamin-Alire-Saenz/e/B000AP70VS>

3 Richard RULAND – Malcolm BRADBURY, *Az amerikai irodalom története. A puritanizmustól a posztmodernig*, ford. BALKAY Fruzsina et. al., Corvina, Budapest, 1997, 385.

4 SARBU Aladár, *Henry James és a lélektani regény*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 11–12.

5 BOLLOBÁS Enikő, *Multikulturalizmus és új identitások = Az amerikai irodalom története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 699.

6 Benjamin Alire SÁENZ, *Aristotle és Dante a világmindenség titkainak nyomában*, Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2015. 5.

Azt megelőzően kizárólagosan érvényes volt az a megállapítás, hogy a hagyományos irodalmi kánon az elitet szolgálja, emiatt általában gyengének ítéltettek azok a művek, amelyeket kizárólag a megfelelő háttérismeretek hiánya miatt nem tud értékelni az olvasó.³ Az elfogadott kánon elsősorban a privilegizált helyzetben lévő fehér férfiak műveit tartalmazta, a nők, a színes bőrűek, a transzneműek írásait ezután kellett az irodalomtudomány színterébe illeszteni. Az irodalmi kánon változása és az egyetemi tanszékeken a queer-kutatás elterjedése azt jelzi, hogy napjainkra ez a folyamat felgyorsult és kiteljesedett.

Lélektani regény és identitásirodalom

Az a gazdagon árnyalt lélektani világ, amelyet Sáenz az *Aristotle és Dante*-ben megvalósít, a regényirodalom XIX. századig visszanyúló hagyományához kapcsolódik. Ekkor bontakozott ki ugyanis az új kísérleti regény és a rá jellemző „nyitott forma” (open novel, broad-ended novel), aminek háttérben a regényalak, a hős társadalmon belüli elbizonytalanodása fejeződik ki.⁴ A kísérleti-lélektani regény népszerűségének oka ugyanis az volt, hogy a társadalmi elidegenedés és atomizálódás ettől az időtől kezdve gyorsult fel, és ennek velejárójaként elveszett a tájékozódási képesség, fokozódott a kiszolgáltatottság érzése, és megfakult a korábban jellemző derűs életszemlélet. A világkép illetően elkomorulásának következménye a magányos hős, valamint a rá összpontosító lélektani irányzat megjelenése az irodalomban.

Az érzéseivel vívódó Ari történetét ehhez az irodalmi vonulathoz tudjuk kapcsolni, kiegészítve egy fontos megállapítással. Az amerikai kulturális életben a 60-as/70-es évektől érzékelhető a „nem fehér” etnikai, továbbá a szexuális identitástudat markáns felvállalása. Ebbe beletartozik a hispanikus és a meleg azonosság tudat artikulálása, illetve e különböző identitások társadalmi konstrukciójának irodalmi közvetítése. Ezeknek az etnikai és szexuális gyökerű identitásirodalmaknak egyik legfőbb posztulátuma, hogy az emberi létélmény bárhol is univerzalizálható. Azaz az egyetemes emberi nemcsak hegemónikus pozícióból érhető el, de bármilyen marginalizálható helyzetből is.⁵ Aristotle és Dante, a két mexikói származású, homoszexuális fiatal ilyen univerzális értelemben járja a „világmindenség titkainak megismeréséhez” vezető utat. Mint látni fogjuk, ez az út végül önmagukhoz vezet, önnön személyiségük feltárásához, míg ezen keresztül eljutnak a környezetükben élő emberek jobb megismeréséig is.

Más szabályok szerint játszani

Ennek az alfejezetnek a címét a könyv mottójából kölcsönöztük: „Minden fiúnak, aki kénytelen volt megtanulni más szabályok szerint játszani.”⁶ A mottóban kifejezett leszűkítés ellenére (fiúknak szóló könyvről lenne szó) a könyvben rejlő tanulási lehetőségekre szeretnénk helyezni a hangsúlyt. A könyv ugyanis annak a tanulásnak az irodalmi

igényességgel megfogalmazott példája, amelynek során az egyén elsajátítja, megtanulja a szabályok szerinti játékot, ilyen értelemben a „nagybetűs” életet. Ehhez azonban el kell végeznie az öndefiníálás számos buktatót magában rejtő, fáradságos munkáját – legalábbis ha feltételezzük, hogy egy tudatos és intelligens személyiséggel állunk szemben. Márpedig a regény mindkét fő alakja, Ari és Dante is, az embereknek ebbe a csoportjába tartozik.

A regény első számú főhősének, Arinak sajátos helyzetben kell homoszexuális érzéseihez viszonyulnia. Nemcsak azok a szabályok kötik, amelyeket általában a heteroszexuális többség normarendszere megkövetel egy biológiailag férfinak született személytől, hanem kötik azok a még szigorúbb szabályok, amiket a mexikói etnikai kisebbség körében elvárnak tőle. A Mendoza család tagjaként ugyanis Ari igazi mexikói környezetben él, borszíne, fizikuma tipikusan mutatja etnikai jellegű hovatartozását.

Amerikai pszichológiai kutatásokból tudható, hogy Ari Mendoza helyzetét nem az író dramatizálta, nagyította fel, hanem valóságosan is nehezebb etnikai szexuális kisebbséghez tartozni. Az etnikai kisebbséghez tartozó fiatalok számára a család – szűkebb és tágabb értelemben is – gyakran a gyökereihez való kapcsolódás markáns szimbólumaként, etnikai identitásának fókuszpontjaként jelenik meg, ami büszkeségének, erejének forrása is egyben. Ezért amikor egy fiatal megosztja az azonos neműekhez való vonzódásának tényét a szülei-vel, akkor nemcsak a családon belüli kapcsolatait teszi kockára, de a tágabb etnikai közösséghez fűződő viszonyrendszerét is, amely addig támogatta és azonosította őt.⁷

Ari Mendozának tehát szembe kellett néznie a reális veszéllyel, hogy homoszexuális hajlamainak beismerése után (szexuális) kisebbségként fog élni egy (etnikai) kisebbségen belül, ami az elszigetelődésnek, izolációnak egy hatványozottabb fokát jelenti. Egy ilyen izolációs helyzet természetesen növeli az emberben a depresszió és a harag érzését, amely abból a félelemből táplálkozik, hogy elveszíti legfontosabb támogató köreit, beleértve a családját is. A szerző ezt a nagyon kényes és nagy dilemmát jelentő élethelyzetet mutatja be érzékletesen Aristotle történetén keresztül, ami tehát arról szól, hogy az érzései tagadásától, elnyomásától kezdve milyen segítségnek révén jut el a személyiségének teljes megélését biztosító szabadság állapotáig.

Titkok útján

Ben Sáenz regényalkotói eljárásának eredménye, hogy művének az olvasóra gyakorolt hatását valóban ahhoz lehetne hasonlítani, mint amikor érezzük a titok jelenlétét, de sokáig nem találunk rá. Az elbeszélő ebben a regényben is az egyes szám első személyű alany, evidensnek gondolhatnánk, hogy így közvetlen forrásból értesülünk mindarról, ami az ő lelkivilágában történik. Ezzel szemben Ari, válsággal küzdő élethelyzetéből fakadóan, folyamatos frusztrációjában arra törekszik, hogy legőszintébb érzéseit annyira elnyomja, amennyire

7 Ritch C. SAVIN-WILLIAMS, *Lesbian, Gay and Bisexual Youths' Relationships with Their Parents = Lesbian, Gay, and Bisexual Identities in Families*, C. J. PATTERSON – A. R. D'AUGELLI szerk., Oxford University Press, New York, 1998, 91.

csak lehet. Így például szabályokat alkot arra vonatkozóan, hogy a kényes témákról Dantéval nem beszélnek. Erőnek erejével testének maskulin vonásait erősíti, sportol, fejleszti izmait. Dantét pótolandó egy kutyával köt barátságot; az önmagára irányuló kérdések helyett inkább apjának és bátyjának, Bernardónak a titkát igyekszik megtudni. A felsorolt stratégiák miatt majdnem a regény legvégéig nem jelenik meg explicit módon az a tény, hogy Ari homoszexuális, és az első pillanattól kezdve szerelmes barátjába, Dante Quintanába.

A queer világába elvezető könyv művészi megalkotottsága ugyanakkor a kifinomultabb vagy nagyobb elemzőképességgel rendelkező olvasói mód előtt meg tud nyílni már sokkal hamarabb is. A regény egyik alapvető szövegszerkesztési tulajdonsága a „beszédes hallgatás”. Ez akkor jelenik meg a cselekmény elbeszélésének menetében, amikor Ari Dantéval kapcsolatban kap információt, rá vonatkozva tesznek az ő jelenlétében kijelentéseket, vagy éppenséggel amikor ő maga Dantéval beszélget. A hallgatás, elhallgatás annak a jele, hogy tiltott gondolatok következzenek, melyek kimondása a fennálló szabályoknak ellentmondana.

Aristotle lányokhoz való viszonya szintén informatív elemekkel járul hozzá a queer tematika jelenlétének megerősítéséhez. A fiú életében lányokhoz kapcsolódóan nincsenek szexuális jellegű események. Vannak lány barátnői, Gina és Susie, akik amolyan haverfélék. Ileanával, egy különc, szerencsétlen sorsú lánnyal randevűzött, csókolóztak, de komolyabb kapcsolat nem alakult ki közöttük, mert a lány teherbe esett, és így férjhez kellett mennie a közösség szabályainak megfelelően.

Lányokhoz fűződő vágyakozások, szerelmi szenvedélyek Ari életében nem jelennek meg. Ezzel szemben visszatérő álma, hogy valakivel csókolózik, akiről nem tudunk meg közelebbit. Az álommotívum szövegkörnyezetében előforduló egyéb, utalás jellegű szövegelemekből konstruált jelentésháló segítségével azonban a csókolózásban részt vevő másik fél alakjára következtetni tudunk:

Mindenki folyton valaki mássá változik... Még mindig esett, amikor lefeküdtem... Elaludtam. Álmodtam. Megint ugyanaz az álom volt, az, amiben valakivel csókolózok.

Amikor felébredtem, magamhoz akartam nyúlni. Kezet rázni a legjobb barátoddal – ezt a kifejezést használta Dante. Mindig elmosolyodott, amikor ezt mondta.

Helyette inkább hideg vízzel lezuhanyoztam.⁸

Dante alakjának megjelenése barátjának a szexuális kapcsolódású vágyteljesítő álmát leíró szövegrészben sokat sejtető utalás lehet arra, hogy ki lehet a másik személy. Legalább annyira fontos az is, hogy olyan álomról lehet szó, ami Ari szabályai szerint tilalom alá esik, ezért igyekszik elnyomni az álombeli vágyakat a hideg vizes zuhanyozással.

Az álmok szintjére, a tudatalattiba zárt titok Ari egész átalakuló személyiségére, viselkedésére rányomja bélyegét. Magának való, zárkó-

zott emberként jelenik meg, általában tómondatokban beszél, de érzéseiről akkor is hallgat. Súlyozzik, alszik, iskola mellett dolgozik, otthon csak lődörög napokig. Az egyik barátja, Gina szerint kifejezetten melankolikus alkat, érződik rajta, hogy valamilyen „titkos bú”, az „örök kétely” gyötri, rengeteget olvasott, gondolkodott. Bátyjának sorsa különösen foglalkoztatja, akinek érzései az övéivel megegyeznek. Mindketten haragot és szégyent éreznek amiatt, amit tettek, illetve amivé váltak.

A regény queer olvasatának érzékeltetése nem lenne teljes, ha kihagynánk a felsorolásból azokat a szereplőket, akik meghatározó módon végig jelen vannak a főszereplő

Az utolsó önarckép. Digitális grafika, 2013

9 SZENTEH Natália, *És ha a te gyereked lenne homoszexuális? Beszélgetés tabuk nélkül*, Masculus Kiadó, Budapest, 2005.

életében. Természetesen maga Dante az első ilyen személy, a rendhagyó, intelligens és öntörvényű fiú, Ari szerelme. Mellette több alkalommal felbukkan Ari nagynénjének, Ophelia néniének az alakja. Ophelia New Orleansban lakott, és Ari szüleinek kivételével teljes kiközösítésben részesült, mert leszbikus viszonyban élt egy másik nővel, Frannyvel. A harmadik alak Bernardo, a báty. Bernardo embe-rölésért börtönben ül, az általa elkövetett tett egymagában képes kifejezni azt a világot, amelynek Ari végül hátat fordít. Bernardo tizenöt éves korában pusztá kézzel megölt egy olyan prostituáltat, akiről kiderült, hogy transzvesztita férfi.

A homoszexualitás, a transzneműség problémája átítatja a regény szereplőinek életét, mindez összefonódik a bátorság, az őszinteség és tisztesség erkölcsi normáinak teljesíthetőségével. Az anya önmagát hibáztatja Bernardo tette miatt, az apa szintén saját démonjaival küzd: a vietnámi háborúban cserbenhagyta egyik sebesült bajtársát. A szülők úgy gondolják, hogy hibáztak, ám hibáik végül segítenek abban, hogy a másik fiukat, Arit, megmentseék.

Sáenz a regény alakjainak párhuzamba állításával mutatja meg a világban működő rend természetét. Bernardo erőszakos természete a homoszexuális prostituált ellen robbant ki, Ari erőszakos hajlama az ellen, aki bandájával embertelenül megverte az ő homoszexuális barátját. Az anya megtapasztalta Bernardóval a mássággal szembeni gyűlölet erejét, de ennek a tudásnak a birtokában képes volt felismer-ni Ariban ugyanazt az indulatot, és ezen keresztül megérteni a fiát. Az apa lelkiismeret-furdalása abból fakadt, hogy hajdan, a harctéren nem segített a barátjának, amit viszont azzal tud ellensúlyozni, hogy nem hagyja magára a fiát akkor, amikor annak a legnagyobb szüksége van rá.

Sáenz világában semmi sincs önmagában, és semmi nem végérvényesen lezárt történet. Mindenki hozzá tudja tenni a magáét a dolgok menetéhez, ami jobbá és rosszabbá is teheti azokat. És még a rossz döntések, cselekedetek is más oldalról, pozitív módon járulhatnak hozzá környezetünk sorsának alakulásához.

A metaforikus „titkok útján járás” kifejezéssel élve Ari Mendozát azok segítik előbbre jutásában, akiket sokáig „földönkívülieknek” tekint, vagyis apjáról és anyjáról van szó. A regény két szülőalakja egyaránt fontos szerephez jut Ari életében, a regényben megfogalmazódó fő konfliktushelyzet megoldásának aktív kulcsszereplői. Az anya intelligens, okos, nyitott, saját hibájából okuló személyiség, az apa pedig képes fejlődni, kilépni abból a szorongással teli, zárt világból, amelybe a jellegzetesen poszttraumás stressz következtében került.

A család elsődleges szerepének fontosságát abban, hogy az azonos neműekhez vonzó fiatal beismerje és vállalja hajlamait, maguk az érintettek is egyértelműen megfogalmazzák. Erről tanúskodnak például az olyan interjúkötetek, mint Szenteh Natália *És ha a te gyereked lenne homoszexuális?* című könyve.⁹ A meleg fiatalokkal készült beszélgetések visszatérő eleme az, hogy miképpen lehet a szülővel közölni a homoszexualitás tényét.

A szexuális orientáció közléséből fakadó negatív következményektől számos fiatal joggal tart, még a szüleivel kapcsolatban is. Sok esetben az erőszak különböző formáihoz vagy a családi kapcsolatok minimalizálásához, a fiatallal szembeni eliminációhoz vezetnek a beismerő beszélgetések.¹⁰

A regénybeli homoszexuális fiatal nem is tud egyedül eljutni a beismerésig, illetve ennek szüleinek történő közléséig. Sáenz vélhetően azért választotta azt a megoldást, hogy nem a homoszexuális gyerek teszi meg az első lépést, hanem szülői oldalról érkezik a kezdeményezés, mert ily módon hangsúlyosabban jelenik meg a felnőtt szerepe a még formálódó fiatal személyiségének segítése kapcsán.

A regény elénk tárja azokat a legfőbb okokat is, amik legtöbb esetben a titkolózás hátterében állnak. A család részéről nagyon gyakran tapasztalható verbális vagy fizikai támadás, ami az érintett fiatalokban sokszor lecsökkenti a nagyobb nyíltságra való hajlandóságot.

Az emberben lévő altruista ösztön szintén abba az irányba tud hatni, hogy gyengítse az azonos neműekhez vonzódó személy beismerésre vezető motivációját. A homoszexuális fiatal se csalódást, se fájdalmat nem szeretne okozni szüleinek, illetve szereti elkerülni, hogy kínos helyzetbe hozza őket a rokonok vagy a szomszédok előtt. A regény eseményeinek során azt láthatjuk, hogy az ilyen fiatalok bizonytalanok azt illetően is, hogy a kitárulkozásuknak milyen lenne a hosszú távú hatása a tágabb családi körben.

A felsorolt okok miatt a másféle szexuális orientációjú fiatal elszigetelődik és elidegenedik a családtól, ha sokáig nem tudja megosztani a titkát szeretteivel. Az ebből fakadó hátrányokat és frusztrációt különféle stratégiákkal próbálják meg enyhíteni, a regényben erre is találhatunk példákat (ha nem is az összesre).

A túlélési taktikák között gyakori az, hogy a fiatalok érzelmi vagy földrajzi távolságot tartanak a családdal szemben, igyekeznek „függetlenné” válni úgy, hogy minél kevesebb fizikai és verbális kapcsolat legyen közöttük. A serdülők másik gyakori taktikája, hogy „demilitarizált zónát” hoznak létre, amelyben kerülni kell a személyes jellegű témákat. A szülők ezt általában tiszteletben is tartják attól való félelmükben, hogy olyan dolgokat tudhatnak meg, amelyekről valójában nem szeretnének hallani. A harmadik gyakori taktika pedig az, hogy a homoszexuális fiatal beavatja egyik testvérét vagy szülőjét, akinek segítségével a heteroszexualitás látszatát fenn tudja tartani.¹¹

Azok a fiatalok, akik kénytelenek tudatosítani magukban eltérő szexuális orientálódásukat, nagyon nehéz feladat megoldására kényszerülnek. Egész életük boldogsága múlik azon, hogy ezt milyen sikeresen tudják kivitelezni, és ebben döntő szerepe van az őket körülvevő család tagjainak. Sáenz *Aristotle és Dante a világmindenség titkainak nyomában* című regénye ezt mutatja be olvasmányos, de ugyanakkor hiteles és tudományosan is helytálló regényvilágának segítségével, s mi úgy gondoljuk, hogy ez az objektívnek tetsző igazság adja a mű valódi erényét, igazi értékét a többi, hasonló tematikájú alkotáshoz képest.

10 Michael HERNANDEZ, *Holding My Breath Underwater = Looking Queer. Body Image and Identity in Lesbian, Bisexual, Gay, and Transgender Communities*, Dawn ATKINS szerk., Harrington Park Press, New York, 1998, 199–204.

11 SAVIN-WILLIAMS, *I. m.*, 79.